

An Evaluation on The Turkish Feminism Movement: “National Sensitivities” and “Successful Women”

Emel Çokoğullar Bozaslan^a,

^a Dumlupınar University, Turkey, emel.cokogullar@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9975-1618>

ARTICLE INFO

Research Article

2022, Vol. 4(3), 160-179

e-ISSN 2667-5927

Article History:

Received: 30.06.2022

Revised: 22.07.2022

Accepted: 22.07.2022

Available Online: 31.07.2022

JEL Code: B50, B54, B59

Keywords: feminism, Turkish feminism movement, Turkish woman.

Anahtar Kelimeler: feminizm, Türk feminizm hareketi, Türk kadını.

An Evaluation on The Turkish Feminism Movement: “National Sensitivities” and “Successful Women” Abstract

The Turkish feminism movement emerged with a manifesto published in April 2021 and organized its defenses on social media. It has been claimed that the Turkish feminism movement was started for women's struggle for equality and freedom. It has been stated that it is aimed to eliminate the problems that continue to exist in Turkey and cause false perceptions to settle. It has been mentioned that these problems are caused by the manipulation of groups that are members or sympathizers of a terrorist organization and that this manipulation gains a more radical character with each passing day. The idea that women have problems arising from being a woman, especially inequality and discrimination, and that these problems can be solved by taking inspiration from Turkish history comes to the fore. For this reason, attention is drawn to the achievements of women who stand out and are the first in Turkish history. The Turkish emphasis is not an effort to strengthen the nationalist ideological background; it is emphasized the bond of citizenship. In this study, the main arguments of the Turkish feminism movement, which is a fairly new formation, are discussed and an analysis is made on the topics of which arguments the movement uses while reinforcing these arguments and what kind of perspective it develops on gender roles. The discursive framework that is tried to be created about Turkishness and Turkish womanhood is defined; how the bond that was tried to be established between the Ottoman women's movement and the Kemalist women's movement found its place within this framework is among the questions whose answers are sought throughout the study. In accordance with the purpose of the study, the statements and shares of the Turkish feminism movement on social media, as well as the statements and interviews of the founding members, constitute the data area of the study.

Türk Feminizm Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme: “Milli Hassasiyetler” ve “Başarılı Kadınlar” Öz

Türk feminizm hareketi, Nisan 2021’de yayımlanan bir manifesto ile ortaya çıkmış ve sosyal medyada örgütlenerek savunularını ilan etmiştir. Kadınların eşitlik ve özgürlük mücadelesi için Türk feminizm hareketinin başlatıldığı ileri sürülmüştür. Türkiye’de varlığını sürdüren ve yanlış algıların yerleşmesine neden olan sorunların ortadan kaldırılmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Bu sorunların da terör örgütü üyesi ya da sempatisi olan grupların manipülasyonundan kaynaklandığından ve bu manipülasyonun, her geçen gün çok daha radikal bir karakter kazandığından bahsedilmiştir. Başta eşitsizlik ve ayrımcılık olmak üzere, kadınların kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarının var olduğu ve bu sorunların da Türk tarihinden alınan ilham göz önünde bulundurularak çözülebileceği düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu nedenle de Türk tarihinde öne çıkan ve ilk olma özelliği taşıyan kadınların başarılarına dikkat çekilmektedir. Türk vurgusunun da milliyetçi ideolojik arka planı güçlendirme çabasını değil; vatandaşlık bağına yansıttığı vurgulanmaktadır. Bu çalışmada da oldukça yeni bir oluşum olan Türk feminizm hareketinin temel savları ele alınmakta, hareketin bu savlarını güçlendirirken hangi argümanları kullandığı ve toplumsal cinsiyet rollerine dair ne tür bir perspektif geliştirdiği başlıkları üzerinden bir analiz yapılmaya çalışılmaktadır. Türklükle ve Türk kadınlığı ile ilgili oluşturulmaya çalışılan söylemsel çerçeve tanımlanmakta; Osmanlı kadın hareketi ve Kemalist kadın hareketi arasında kurulmaya çalışılan bağın, bu çerçeveye içerisinde kendisine nasıl yer bulduğu yine çalışma boyunca aranan sorular arasında yer almaktadır. Çalışmanın amacıyla uygunluk içerisinde olacak şekilde de Türk feminizm hareketinin sosyal medyada yaptıkları açıklama ve paylaşımlarını yanı sıra özellikle kurucu üyelerin demeçleri ve verdikleri röportajlar, çalışmanın veri alanını oluşturmaktadır.

To cite this document: Bozaslan,Ç.,E.(2022). Türk Feminizm Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme: “Milli Hassasiyetler” ve “Başarılı Kadınlar”. BILTURK, The Journal of Economics and Related Studies, 4(3), 160-179. doi: bilturk.1138316

1. Giriş

En genel ifadeyle ve oldukça temel olan tanımlamayla feminizm, kadınların özgürlük ve hak talebi mücadelesine odaklanmaktadır. Kadınların siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda karşı karşıya kaldıkları ezilmişlik ve eşitsizlik sarmalının sorunsallaştırılması gerektiği savunu ile ortaya çıkan eylemsellik anlatılmaya çalışılmaktadır. Eşitsizliğin, baskımanın ve ikincilleştirmenin tüm boyutlarına yönelen bir karşı duruşun ifadesinden bahsedilmektedir aslında. Kökenler, bağlar, ilişkiler, ekonomi-politik, toplumsal doku, geleneksel örüntüler ve daha birçok farklı etken ve değişken feminizmin, kadın tarihini incelerken baktığı ve araştırdığı başlıca konular olmaktadır. Bu süreçte de bir hayli karmaşık ve birbirine geçmiş yapısal unsurlarla ve “doğal” olarak sunulan kurgulamalarla karşılaşmaktadır. Kötücül bakış açıları, önyargılar, ötekileştirmeye eğilimli yaklaşım tarzları feminist mücadelenin önündeki temel engeller olarak ortaya çıkmaktadır. Feminizme dair ilk denebilecek eylemi, sözü, yazıyı ve direnişi nerede bulabildiğimiz sorusuna gelince ise Mary Wollstonecraft’ın 1792’de yayınladığı *Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi* adını taşıyan çalışması öncelikle akla gelen olmaktadır. Wollstonecraft, kadınlara uygulanan ayrımcılık eleştirisi yapmakta ve bu ayrımcılık nedeniyle kadınların karşı karşıya kaldığı sorunların temeline dair bir analiz geliştirmektedir. Bu analiz eşliğinde eleştirinin kurulduğu zemin, feminizmin tarihsel gelişim süreci izlenirken öncelikle Wollstonecraft’ın düşüncelerine bakmayı âdeta zorunlu kılmaktadır. Zira feminist bilincin ilk denebilecek izlerinin görülebildiği bu çalışmadan sonra feminizmin “dalga”lar şeklinde gelişme süreci başlamaktadır. Birinci dalga daha ziyade oy, mülkiyet ve eğitim hakkı gibi taleplere odaklanırken; ikinci dalga, özel alan üzerinde durmakta ve özel alanın politik olduğu sloganıla burada yaşanan baskı ve eşitsizliğe dikkat çekmektedir. Üçüncü dalga ise ikinci dalgayı eleştirerek ortaya çıkmış ve kadınların birbirlerinden farklı olduklarını anlatmaya çalışmıştır.

Feminizmin tarihsel süreç içerisinde ele aldığı konular ve çözüm önerileri farklılaşmakla birlikte “kadınların, kadın olmaktan” kaynaklanan sorunlarının ortadan kaldırılması gerektiği fikri her siyasal koşulda savunulmaya devam etmektedir. Feminizm, öncelikle evrensel vurgularla gelmekte ve kadınları bölmeden mücadelenin vazgeçilmez oluşunu anlatmaktadır. Başka bir ifadeyle, feminizmin özünde erkek egemenliği başta olmak üzere kadınları baskılayan, kontrol eden ve tahakküm altına alan her şeyle topyekün bir mücadele yer almaktadır. Günümüzde parçalı ve yer yer karmaşık bir görüntü ortaya çıksa da bu görüntünün, feminizmin temelde ne ile ilgilendiği gerçeği üzerine düşünmeyi gerektirecek boyutlarda sorunlar oluşturduğunu söyleyebilmek pek de mümkün değildir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık ve özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği, teorik ve pratik feminizmin en temel konuları arasında yer almaya devam etmektedir. Feminizm, kadının baskılanmasını ve haklarının erkek egemenliği gölgesinde bırakılarak ikincilleştirilmesini sorunsallaştırarak zaman kaybetmeden pratiğe yönelmektedir.

Bu pratiğe yönelme ya da içkin eleştirinin önemi, neredeyse tartışma kabul etmeyecek düzeydedir; çünkü yalnızca politik ve akademik düzeyde ilerlemeyen bu meydan okuma, aynı zamanda topluma, kişisel ve mahremiyetle şekillenen inançlara, düşünme biçimlerine de bir meydan okumadır (Vincent, 2006, s. 271-272). Feminizm, kadınların yaşadığı baskıyı, ikincil olma durumunu ve sömürüyü sorunsallaştırırken; modernitenin beraberinde getirdiği siyasal, toplumsal ve ekonomik etkenleri de göz önünde bulundurarak bir tespit ve analiz geliştirmeye çalışmaktadır. Bu etkenler, tüm dünyada yeni bir dönemi başlatmış ve modernleşme sürecinin başladığı toplumsal yapılar, bu etkenlerin yasal düzenlemelerin konusu olmasıyla birlikte bambaşka bir ivme kazanmıştır. Milliyetçi ideolojinin etkisiyle güçlenen ulus-devletleşme süreçleri, milli kimliğe dair ortaya çıkan sorunlarla karşılaşmıştır. Kadınlık ve erkeklik rolleri, milliyetçi tezlerle âdeta yeniden belirlenmiştir. Feminist hareket de bu süreçlerde çok temel olarak, kadınların haklarının genişletilmesini, kamusal alanda yer alabilmelerinin ve özgürlüklerini elde edebilmelerinin sağlanmasını talep eden bir söylem geliştirmiştir. Ancak tabii ki siyasal ve toplumsal özellikler, feminist mücadelenin seyrini ve yönünü büyük ölçüde etkilemiştir.

Ulus-devlet inşa süreçleri ve modernleşme dinamikleri, toplumların yapısal özellikleri itibariyle farklı bir seyir izlemekte ve tüm farklılıklara rağmen yine de öncelikle siyasal bir değişimden bahsetmek gerekmektedir. Milliyetçi ideolojiler de pek çok siyaset bilimcinin bahsettiği üzere, ulus-devletin inşasında ve millet kimliğinin yaratılmasında öne çıkmaktadır. Topyekün bir dizayn çabası olarak da değerlendirilebilen bu süreçte, birçok öge radikal bir değişime uğrayabildiği gibi sistem dışına gönderilenler de bulunmaktadır. Milli kimliğin nasıl oluşturulacağı, hangi özelliklerden yararlanılacağı ve “öteki” üzerine kurulan varsayımların meşru gerekçelerinin dayanaklarının referanslarının nelerden oluşacağı şeklinde sıralanabilecek bir dizi soru, ulus-devletleşme sürecini şekillendirmektedir. Bu aşamada öne çıkan asıl önemli nokta da kadın ve erkek rol ve görevlerine dair olmaktadır. Toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik rol ve görevlerine odaklanmakta; gündelik hayat başta olmak üzere kamusal ve özel alanın pratiklerini de düzenlemektedir. Bu düzenleme de yaşamın neredeyse bütününe hakim olmaya çalışan bir süreci imlemektedir. Erkek egemen yapının kuşatıcı ve baskılayıcı unsurları, cinsiyetler arası eşitsiz ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve kadının yaşam alanı tüm boyutlarıyla kontrol altına alınmaktadır. Kadın bedeni ve emeği, toplumsal cinsiyet rollerinin hiyerarşik karakteriyle ataerkinin gölgesindedir ve sömürüye oldukça açıktır. Feminizmin özellikle son dönemdeki eylemselliği de bu gölgede kalmışlık durumuna ve sömürüye karşı bir mücadeleyle şekillenmektedir. Bu süreçte birbirinden farklı sorunlar da ortaya çıkmakta ve bu çok temel mücadelenin seyrine ve yöntemlerine dair kaotik unsurlar da tanımlanmaktadır. Karmaşa, eklektizm ya da birbiriyle çelişen kavramları yan yana getirme çabasının neden olduğu yeni sorun alanları ortaya çıkmaktadır.¹ Örneğin

¹ Judith Butler, feminizmin günümüzde yaşadığı çok temel bir soruna dikkat çekmektedir. Farklı görüntülerin ortaya çıktığı ve karmaşanın belirginleştiği bir durumdan bahsetmekte ve Alev Özkazanç'ın değindiği üzere, bu saptama için

günümüzde milliyetçilik ve feminizmin yan yana nasıl kurgulandığı ve ortak hareket alanının hangi temel parametreler eşliğinde belirlendiği, bu sorun alanları arasında sayılabilecek güce sahip görünmektedir. Aileyi, milli ve dini değerleri merkeze alarak ilerleyen küresel sağ hareketlerin güçlendiği görülmekte ve “yeni küresel sağ” olarak adlandırılabilir bu hareketleri birleştiren nokta da feminizme karşı çıkmak şeklinde ortaya çıkmaktadır (Ecevit, 2021). Feminizm karşıtlığı ya da feminizme içkin temel tezlerin reddiyesi üzerinden geliştiği görülen ideolojik duruşlarla karşılaşmaktadır. Bazı Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere, yerel ve özgün koşullara vurgu, geleneksel değerlere övgü ve ailenin korunmasının odak noktası haline getirilmesi politik tavrının yansımaları belirginlik kazanmaktadır. Bu tartışmalar sürerken ve henüz tam karşılığı da yanıt bulamamışken; Türkiye’de gelişen Türk feminizm hareketini bu tartışmalar eşliğinde değerlendirmek ve argümanlarını incelemek önemli görünmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, Aralık 2020’de bir okuma grubu olarak ortaya çıktığı ve hükümetin, İstanbul Sözleşmesi’nin feshedilmesiyle aktif bir feminizm topluluğu haline geldiği belirtilen (Hilal Gül ile Türk Feminizm Hareketi Üzerine, <https://thinpo.com/hilal-gul-ile-turk-feminizm-hareketi-uzerine/>) Türk feminizm hareketi ele alınmaya çalışılmaktadır. Nisan 2021’de manifesto yayımlayan Türk feminizm hareketinin temel amacının ne olduğu, kendisini farklılaştırırken hangi argümanları geliştirdiği, herhangi bir siyasi parti ya da siyasi parti dışında başka bir örgütlenme tarafından desteklenip desteklenmediği soruları üzerine odaklanılmaktadır. Sosyal medya üzerinden başladığı görülen bu hareketin, kurucularının ve öne çıkan isimlerinin kadın sorunu tanımlamalarının çerçevesini oluşturan konuların neler olduğu ve “milli hassasiyetler” söyleminin hareketin neresinde durduğu incelenmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle de öncelikle milliyetçi ideolojinin kendine yer açmaya çalışırken kadın, aile ve cinsiyet rollerine dair oluşturduğu söylemin ve feminizmin, milliyetçi ideolojiyle tarihsel tecrübesinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

2.Türkiye’de Yükselen Milliyetçilik ve Feminizm

Milliyetçilik, milletin üstünlüğünü inşa ederken; karşısında yer alanın ise “öteki”liğini inşa ederek varolmaktadır. Bu çok bilinen ve tanınan tanımıyla milliyetçilik, 19. yüzyılın sonlarından ve 20. yüzyılın başlarından itibaren modernleşme sürecini başlatan toplumların ulus-devlet inşa süreçlerinde işlerlik kazanan bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Türkiye’de de Osmanlı son döneminden itibaren izlenebilecek bir modernleşme sürecinden bahsedebilmek mümkündür ve bu süreçle birlikte milliyetçi ayaklanmaların güçlendiği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından ise 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle kurulan yeni devletin, açık bir şekilde

Butler’in perspektifine sahip olmak gerekmiyorsa da, Butler’in bu kriz saptaması oldukça özgündür ve Özkazanç’a göre, “sadece bir kriz saptaması yapmanın ötesine geçerek feminizmi tam da böyle bir içkin krizle tanımlamak eğilimindedir.” Alev Özkazanç, “Butler’in Feminizmi: Siyasi bir Okuma için Klavuz”, *Mülkiye Dergisi*, 37(4), s. 120.

milliyetçilikle şekillenen yasal düzenlemeleriyle karşılaşılmaktadır. Kadınlar da bu yasal düzenlemelerden doğrudan etkilenmişler ve kendilerini, her açıdan bir dönüşümün içerisinde bulmakta gecikmemişlerdir. Birçok feminist kuramcının da farklı açılardan ele alarak tartışmaya açtığı üzere, Cumhuriyet’in yaratmaya çalıştığı “yeni kadın” kimliği, başlangıçta geçmişten kopuşun önemli göstergelerinden biri olmuştur.² Modernleşme âdeti kadın bedeni ile somutlaşmış ve gözle görülür olmuştur. Bu kadınlar ki hem yeni rejimin ilanını tüm dünyaya haykırmışlar hem de bu yeni rejimde, yeni görev ve rollerine göre hareket etmeleri gerektiğini kısa sürede öğrenmişlerdir. Osmanlı’da dinin kendilerine verdiği kutsallık, Cumhuriyet ile birlikte bir değişime uğramış ve laik bir söyleme kavuşmuştur.³ Kadın yine “kutsal bir varlık” olarak görülmüş; ama bu kez kutsallığını “Türk anası” olma özelliğinden almaya başlamıştır. Dünyaya yeni gelmiş bir bebeği yetiştirmek ve bu bebeğin kendi yaşamına devam edebilmesi için onu gerekli olgunluğa eriştirmek, bu “yeni kadın”ın en temel görevlerinden biri olmuştur. Zira bu yeni rejimin onun azimli çalışmaları ile başarıya ulaşacağı ve ebedi olacağı vurgulanmıştır. “Modern aile” ve “yeni kadın” yaratma amacının öncelendiği ve genellikle de değinildiği üzere, kadınların toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu davranış kodlarıyla belirlenen yaşam pratikleriyle varlıklarını sürdürmelerinin önemsendiği bir dönemin başlaması söz konusu bu yasal düzenlemelerin amacını oluşturmuştur.⁴ Aslında bu amaç, ulus-devletleşme sürecini başlatan toplumların milliyetçi politikalarının tümünde ortaklaşma göstermiştir. Milliyetçi ideoloji, milletlerin yeniden üretiminde kadınlara büyük misyon yüklemekte ve ileri sürülenin aksine entelijans değil; kadınların bu süreçteki rolü çok önemli olmaktadır (Yuval-Davis, 2016, s. 18-20). Nitekim milliyetçi ideolojinin, milleti yaratırken ya da yeniden oluştururken bakacağı ve dokunacağı yerler bellidir. Kadın ve aile de tabii ki önceliklidir ve hiçbir detayın gözden kaçmasına fırsat vermeden özenle yaklaşılacak konuların başında gelmektedir. Başka bir ifadeyle, milliyetçilik, kadına ve toplumsal cinsiyet rollerine dair geniş bir beklentiler alanı eşliğinde söylemlerini oluşturmaktadır. Kadının en

² “Yeni kadın” kimliği ve Cumhuriyet’in kadın politikaları ile ilgili ayrıca bkz. Şirin Tekeli, “Kadın”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 5. Cilt*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985; Ayşe Saktanber, “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm Cilt 2*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004; Ayşe Durakbaşa, “Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu,” *Tarih ve Toplum*, Sayı 51, 1988; Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982; Nilüfer Göle, *Modern Mahrem-Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991; Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004; Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, Der. Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998; Ayça Gelgeç Bakacak, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 44, Güz 2009; Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti, Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

³ Nitekim yeni rejimle bundan sonra birbirlerinin geleceğini güvenceleyen bir ilişkinin parçalarını oluşturmuşlardır. Rejimin herhangi bir tehlike ile karşılaşmasının en başta kadının yaşamını alt üst edeceği ve hiç arzu edilmeyen şeylerin yaşanmasına neden olacağı vurgulanmıştır. En büyük tehdidin de medeniyete engel olduğu düşünülen dinî hareketlerden ve onların önderlerinden geleceği Cumhuriyet’in kurucu kadroları tarafından her fırsatta dile getirilmiştir. Laikliğin herhangi bir tehlike ile karşılaşmasının ya da zarar görmesinin, kadınların sahip oldukları hak ve özgürlüklerini ellerinden alacağı ve onları yeniden esaret zincirine dahil edeceği rejimin üstü örtük ama bir o kadar da en güçlü söylemi olmuştur.

⁴ Bu konuda bkz. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti, Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

temel rolü ve görevi, annelik ve dolayısıyla milletin gelecekteki varlığının güvencesi olarak imlenen yeni neslin yetiştirilmesi olarak belirlenmektedir. Ancak bu roller ve görevler, kadının özgürleşmesi ve kamusal alanda var olabilmesi açısından kısıtlayıcı ve engelleyici karaktere sahiptir; çünkü erkeği önelemekte ve erkeğin gücüne odaklanmaktadır. Kadın, erkeğin arkasında, erkeğin dilinde ve kararlarında belirlenmekte ve dışarıda-içeride olma durumu da yine benzer bir erkek denetimine bağlı kılınmaktadır. Milliyetçilik, bu denetim ve hiyerarşik ilişkiyi de kurtuluş ve kurtarma ile gerekçelendirerek meşruiyet kurmaya çalışmaktadır. Bu noktadan itibaren de artık “kadın özne”den bahsedebilmek pek mümkün olmamaktadır. Tanıl Bora (2005, s. 271), bu durumu “milliyetçi söylem kadın-öznenen doğru ve kadın-özne varsayarak konuşmaz; kadınlar hakkında, kadınlara hitaben, erkek-biz’den konuşur” diyerek özetlemeye çalışmaktadır.

Ulus-devlet inşa süreçlerinde kadınların rol ve görevleri, milliyetçi ideolojinin her defasında yeniden baktığı ve genişleterek toplumsal alana nüfuz araçlarından biri olarak etkin bir şekilde başvurduğu konular arasında yer almaktadır. Ancak bu başvuru, dönemsel koşullar itibariyle genel olarak değinildiği üzere, yeni neslin her açıdan üretimi esasına dayanmaktadır. Serpil Sancar (2017, s. 74) da milliyetçilik ve feminizm arasındaki en çatışmalı ve geçişken ilişkinin, aynı anda hem modernleşme süreci yaşayan hem de sömürgeleşmeye karşı mücadelesini sürdüren ulus-devlet inşa süreçlerinde yaşandığını ileri sürmekte ve örneğin Hindistan ve Türkiye gibi ülkelerde, kadınların modernliğin sembolü ve evde de geleneğin taşıyıcısı olarak ulus inşa sürecine katıldıklarından bahsetmektedir. Dolayısıyla da kadınlar, bu tür ülkelerde siyasal çatışmalar ve savaşlar yoluyla belirli ve sınırlı alanlarda ulus inşa sürecinin müttefiki olabilmektedirler (Sancar, 2017, s. 74). Alanın oldukça sınırlı ve belirli olabilmesi ve bu müttefikliğin de savaş ve çatışma ortamının koşulları altında kabul edilebilir olması, kadın hak ve özgürlükleri açısından başlangıçta önemli gelişmeler yaşanmasını sağlıyor gibi görünse de inşa sürecinin nispeten tamamlandığı anlardan itibaren kamusal alan yeniden erkek aktörlere bırakılmaktadır.

“Erkek-biz”, milliyetçiliğin ve dolayısıyla sağ iktidarların yükselişe geçtiği hemen her dönemde çok daha güçlü bir tonda ortaya çıkmakta; devlet-millet kutsiyetinde kadınlık ve erkeklik kalıplarına dair baskı unsurları belirginleşmektedir. 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına yaklaştığımız günümüzde de dünyada yükselen sağ hareketlerle karşılaşmakta; otoriter ve muhafazakâr siyasal eğilimler, kadın politikalarını belirlerken daha aile odaklı olmakta ve kadının anneliğini yüceltmektedir. Türkiye’de de son dönemlerde, yükselen bir milliyetçilik dalgası ile karşılaşmakta ve bu dalganın, siyasal iktidarın söylemleriyle daha da güçlenmeye başladığı görülmektedir. Özellikle seçim dönemlerinde, AK Parti Hükümetleri’nin milliyetçi vurguları ve açıklamaları öne çıkmakta ve öyle ki muhalefet dahi milliyetçiliğe yakınlık ve uzaklık dereceleri nispetinde eleştirilmekte ya da değerlendirilmektedir. *Bora’ya göre (2010, s. 150), Türkiye’de son zamanlarda*

“milliyetçi hezeyan” ile karşılaşılmakta; herkesten öncelikle milliyetçi olduğunu belirtmesi istenmekte ve devam eden cümlelerin de bu “sadakat bildirimini”nden sonra aslında pek de bir önemi kalmamaktadır. Bora (2010, s. 150), bu “milliyetçi hezeyan”ın herhangi bir konunun kendi bağlamı içerisinde düşünme ve tartışma yeteneğini zaafa uğrattığından bahsetmekte ve bu durumun hem doğrudan nedeni hem de sonucunun, politika alanının daraltılması, aslında politikanın iptal edilmesini ileri sürmektedir. Politika alanının bu şekilde daraltılması ve aslında iptal edilmesi de “tüm meseleleri milli mesele-milli dava olarak kodlayıp tartışmasız hale getirmekte ya da milliyetçi sadakat yükümlülükleriyle paralize ederek, esasen herhangi bir şeyin politik olarak müzakere edilmesine imkan tanımamakta.”

Türk feminizm hareketinde de bu yükselen milliyetçilik dalgasına eşlik etme durumunun ve kadın sorunlarını millileştirme çabasının ortaya çıktığını söyleyebilmek mümkün görünmektedir. Bu millileştirme çabası ve kadın sorunlarının özgün birtakım koşullarla birlikte değerlendirilmesi, kadınların hak ve özgürlük mücadelesinde ilerlemenin sınırlı kalmasına neden olabilecek sonuçlar yaratabilmektedir. Oysaki kadınlar, tarih boyunca kadın oldukları için ikincilleştirilmiş, sömürülmüş ve ev içine çekilmeye çalışılmışlardır. Günümüzde de durum aslında çok farklı değildir ve kadınlar, yine benzer baskı ve şiddet unsurları ile yaşamaya zorlanmaktadırlar. Feminizmin teorik ve pratik gelişiminde de mevcut durumun belirleyici olduğu görülmekte ve âdeta temel sorunların türevleri ile karşılaşmaya devam edilmektedir. Milliyetçi söylem de cinsiyet rollerini önceleyerek ve kadının aile içerisindeki yerini özel kılarak kadın sorunlarının çözümünü bir bakıma olumsuz etkilemektedir. Başka bir deyişle, milliyetçi vurgular, kadınların yıllardır devam eden mücadelesi üzerinde ayrıştırıcı ve dışlayıcı etkiler yaratma potansiyeline sahiptir ve bu da aslında yine kadınlar aleyhine işleyen bir sürece evrilmeyi de beraberinde getirebilmektedir. Temel olarak değinmek gerekirse, feminizm evrensel ilkelere dayanmakta, bu ilkeleri kadının eşitlik ve özgürlük mücadelesinde kriter olarak belirlemekte ve dolayısıyla mücadele yöntemleri ve amaçları da bu ilke ve kriterler esasında şekillenmektedir. Bu nedenle de feminizmi, belli bir sınıfa ya da etnik kimliğe sahip kadınların sorunları ekseninde her defasında yeniden tanımlamaya çalışmak ve bu tanımlama esnasında da spesifik kadınlık deneyimlerine odaklanmak, çatışma unsurlarının kadınlar aleyhine güç kazanmasına neden olabilmektedir. Erkek egemen yapı, oluşan bu zafiyet ve çatışma ortamlarında kriz oluşturan yanlarıyla ilgili çözüm yöntemlerini etkin bir şekilde işletebilmekte ve kamusal ve siyasal olana dair belirlenimlerde erilliğin yeniden üretimini sağlayabilmektedir.

3.Türk Feminizm Hareketi’nin Ortaya Çıkışı, Amacı ve “Türk Kadını” Algısı

Feminist kuramın ortaya çıkış gerekçesi, Marksist kuramın, kadın emeğini ve yine kadının karşılıksız ev içi emeğini sorunsallaştırmamış olması olmuştur (Sancar, 2009, s. 246). Marksist kuramın kadın emeğine karşı bu körlüğünün sonucu da 1970’lerde feminist kuramın özel alana bakmasını ve özel alanda yaşanan kadınlık deneyimlerini

inceleyerek erkek egemenliğine dair tezler üretmesini sağlamıştır (Sancar, 2009, s. 246-247). Kadının ev içi emeği, özel alan, özel alanda karşımıza çıkan aşk, cinsellik, annelik vb. şeklinde birçok farklı analiz noktası, feminist kuramın tartışma konuları arasındaki yerini almaya başlamış ve o güne kadar neredeyse hiç değinilmemiş başlıklar gündeme taşınmıştır. Böylece Marksist kuramın bıraktığı boşluk ya da genellikle ifade edildiği tarzıyla “körlük”, kuramsal çerçevenin ana hatlarını belirlemiştir. Özel alan ve kamusal alan tartışmaları, şiddet, militarizm-erkek egemenliği ilişkisi ve toplumsal cinsiyet rolleri, feminist kuramın ve örgütlerin temel meseleleri olarak ele alınmıştır. 1970’lerden günümüze kadar ulaşan süreçte, kadın sorunlarının ve çözüm yollarının incelendiği, kapsamlı bir feminist literatür ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de dönemsel koşullar itibarıyla farklı kadın grupları, özellikle kimlik politikalarının öne çıktığı zamanlarda örgütlenme sürecini başlatmışlar ve taleplerini dile getirmişlerdir. Ancak bu kadın gruplarını ya da zaman zaman ortaya çıkan kadın hareketliliklerini, feminist mücadelenin öze ait olan dokusuna yerleştirme çabası çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başlatılan hareketlilik ya da eylemsellik, söz konusu grup açısından önemli bir çözüm arayışı gayreti olarak değerlendirilebilecek niteliklere sahip olsa da teorik ve pratik arasında gözle görülür hale gelen çatışma, bu kadın tecrübelerinin genellikle farklı politik açmazların gölgesinde kalmasına neden olmuştur. Örneğin İslamcı kadınlar tarafından yürütülen mücadele, hem çatışmanın hem de açmazın yaşandığı hareketlerden biri olmuştur. Nisan 2021’de sosyal medyada yayımlanan bir manifestoyla ortaya çıkan Türk feminizm hareketi de “Türk” vurgusu ile söylemlerini geliştirmekte ve bölücü terör örgütü karşıtlığının, hareketin temel savunularından biri olduğunu ortaya koymaktadır. “Milli hassasiyetleri olan kadınlar”ın bir araya gelmesiyle oluştuğu oldukça açık bir şekilde belirtilmekte ve milli hassasiyetlerin yanında “bağımsız” ve “akılcı” kadınlar tanımı da yapılmaktadır. Milli hassasiyetlerin âdeta ön ve en temel koşul olarak vurgulandığı görülmekte ve bu noktada bir diğer vurgunun bağımsız ve akılcı üzerine olması, mesafe konan ya da hata olduğu düşünülen söylemlere ve örgütlenmelere yönelik mesaj gönderme amacı olarak da okunabilmektedir (Türk Feminizm Hareketi kurucularından Hilal Gül ile söyleşi: “Milli hassasiyetleri olan kadınlar olarak böyle bir hareket başlattık”, <https://medyascope.tv/2021/05/18/turk-feminizm-hareketi-kurucularindan-hilal-gul-ile-soylesi-milli-hassasiyetleri-olan-kadınlar-olarak-boyle-bir-hareket-baslattik/>). Nitekim Türkiye’de feminist hareketin, bazı kadın örgütleri tarafından terör örgütlerinin bir “maşa”sı olarak teröristleri anmak için kullanıldığı ileri sürülmektedir (Türk Feminizm Hareketi hakkında bilinmeyenler, kurucu üyeden Aykırı’ya özel açıklamalar, <https://www.aykiri.com.tr/turk-feminizm-hareketi-hakkinda-bilinmeyenler-kurucu-uyeden-aykiri-ya-ozel-aciklamalar/11187/>). Bu nedenle de farklı bir yol izleme amacı ile hareket edildiği, toplumda halihazırda süren kadın sorunlarının, hak ihlallerinin, mağduriyetlerin, cinayetlerin ve daha birçok baskılama biçimlerinin ortadan kaldırılması için yürütülen

mücadelenin ortasında terör propagandasının olmaması gerektiği belirtilmektedir (Türk Feminizm Hareketi hakkında bilinmeyenler, kurucu üyeden Aykırı'ya özel açıklamalar, <https://www.aykiri.com.tr/turk-feminizm-hareketi-hakkinda-bilinmeyenler-kurucu-uyeden-aykiri-ya-ozel-aciklamalar/11187/>):

Kadın cinayetleri için yürüyorsunuz, Sakine Cansız için sloganlar atılıyor. Biz bu durumdan rahatsız olduğumuz için farklı bir yol çizmek istedik. Terörün bulaşmadığı ve gerçekten bu memleketin kadınları için uğraşacak bir hareketiz.

Türk feminizm hareketinin asıl olarak üzerinde durduğu nokta, terör örgütü ile herhangi bir şekilde bağı olan ya da geçmişte bu bağı sahip olan kadınlarla kadın hak ve özgürlükleri için mücadele etmenin mümkün olmayacağıdır. Bu nedenle de hareketin kurucularından Hilal Gül, Türk feminizm hareketinin misyonunu “kadın – erkek eşitliğini her alanda sağlamak ve bunu hiçbir siyasi konunun uzantısı olmadan gerçekleştirebilmek” şeklinde açıklamaktadır (Hilal Gül ile Türk Feminizm Hareketi Üzerine, <https://thinpo.com/hilal-gul-ile-turk-feminizm-hareketi-uzerine/>). Türk feminizminin zaten geçmiş dönemlerde var olduğu ve bu nedenle de aslında şu an Türk feminizm hareketi olarak ortaya çıkışın temel amacının da bu geçmişte var olan Türk feminizmini günümüz koşullarıyla yeniden gözden geçirerek başta kadınlar olmak üzere ülkenin tümüne rehberlik olduğu belirtilmektedir (Türk Feminizm Hareketi Kurucu Üyesi Sinem Saka ile Röportaj, <https://www.tamgatürk.com/ozel-haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/>).

“Türk” vurgusunun salt bir farklılık oluşturma amacı taşımadığı gibi dayanaksız bir şekilde de hareket edilmediği ileri sürülmektedir. “Türk feminizmi” kavramının Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esasları adlı kitabında yer aldığı ve dolayısıyla da ayrılıkçı olmakla suçlanan bu hareketin fikren kökeninin yüz yıl öncesine götürülebilecek bir tarihi bulunduğu üzerinde durulmaktadır.⁵ Düşünsel alt yapısı Atatürk'e ve Gökalp'e dayandırılan Türk feminizmini diriltme görevini üstlendiğini açıklayan Türk feminizm hareketi, amacını da “kadın haklarının bölücü terör örgütlerinin maskesi haline getirildiği bu düzeni temelinden reddederek, Türk feminizmini diriltmek ve kadının sosyal hayata eşit ve aktif bir şekilde katılımını sağlamak” şeklinde ifade etmektedir (Türk Feminizm Hareketi Kurucu Üyesi Sinem Saka ile Röportaj, <https://www.tamgatürk.com/ozel-haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/>).

Kadın örgütlerinin eylemlerinde terör örgütü mensuplarına yönelik bu şekilde bir övgünün, toplumsal açıdan feminizme bakışı olumsuz etkilediği ve feminizme yönelik önyargıların toplumda güçlendiği öne sürülmektedir. Türk toplumunun kadın haklarına duyarlı bir toplum olmasına rağmen, feminizm dendiğinde tedirginlikle bir geri çekiliş yaşanmasının nedeninin bu tür terör propagandaları olduğunu belirten Türk feminizm hareketinin kurucu üyelerinden Sinem Saka, terör örgütleri tarafından kullanılmadan kadın haklarını savunmak, toplumdaki feminizme dair bu önyargıları yıkmak ve Türk modernleşme tarihinde zaten var olan

⁵ Bkz. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2019.

bir ekolü yeniden canlandırmak için farklı bir oluşuma gitme yolunun seçildiğini ifade etmektedir (Türk Feminizm Hareketi Kurucu Üyesi Sinem Saka ile Röportaj, <https://www.tamgaturk.com/ozel-haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/>). Nitekim hangi kadınların mirasının devralındığı açık bir şekilde belirtilmektedir (Türk Feminizm Hareketi hakkında bilinmeyenler, kurucu üyeden Aykırı'ya özel açıklamalar, <https://www.aykiri.com.tr/turk-feminizm-hareketi-hakinda-bilinmeyenler-kurucu-uyeden-aykiri-ya-ozel-aciklamalar/11187/>):

Biz Tanzimat dönemine kadar uzanan ve Cumhuriyet'le haklarına kavuşan kadın hareketinin mirasçıları olarak görüyoruz kendimizi. Bu isimler kendi dönemlerinde memleketin kadınları için çaba harcamış ve dönemlerinin sorunlarıyla ilgili seslerini çıkarmış kadınlar. Üstte saydığımız isimleri tekrar sayabiliriz: Nezihe Muhittin, Feride Tek, Fatma Aliye... Biz de onları örnek alıyoruz kendimize. Bu anlamda aydın Türk Kadınlarına çok iş düşüyor. Bizler de üstümüze düşeni en iyi şekilde yapmak için çaba sarf ediyoruz.

Feminizmi nasıl tanımladıklarına bakıldığında da feminizmin, öncelikle dönemin ihtiyaçlarına göre kendini yenileyen bir fikir hareketi olduğu belirtilmekte ve tek bir feminizmden bahsetmenin bilgisizlik ve cehalet göstergesi olduğu ileri sürülmektedir (Türk Feminizm Hareketi, <https://twitter.com/turkfeminizm/status/1378734846231601158/photo/1>).

Feminizmin evrenselliği ile ilgili olarak yöneltilen eleştiriler karşısında feminizmin kadın hak ve özgürlükleri konusunda bazı ortak amaçlarının olduğu belirtilmekte ancak uygulamada her toplumun, iç dinamiklerini göz önünde bulundurarak farklı yöntemlere başvurduklarından bahsedilmektedir. Bu noktada Kürt kadın hareketine yöneltilmeyen bu eleştirilerin neden Türk feminizm hareketine yöneltildiğine dair ortaya çıkan tutarsızlık da ayrıca eleştirilmektedir (Türk Feminizm Hareketi Kurucu Üyesi Sinem Saka ile Röportaj, <https://www.tamgaturk.com/ozel-haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/>). Bu noktada, Türkiye’de kadın hareketlerinin sol-sosyalist çevreler tarafından başlatıldığına yönelik bir itiraz da geliştirilmektedir. Feminizmin, Türkiye’de 1970’li ve 1980’li yıllarda ortaya çıkmaya başladığı düşüncesinin de tarihsel olarak yanılığa düşmek anlamına geldiği belirtilmekte ve Osmanlı kadın hareketi ile Cumhuriyet’in ilk yıllarında belirginleşen kadın mücadelesini yok saymanın mümkün olmadığı ileri sürülmektedir (Türk Feminizm Hareketi Kurucu Üyesi Sinem Saka ile Röportaj, <https://www.tamgaturk.com/ozel-haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/>). Ayrıca kadın mücadelesinde, Atatürk’ün kadınlar ve kadın hakları için attığı adımların yok sayılmasının ve bu mücadeleden Atatürk’ün çıkartılmasının ya da eleştirilmesinin kabul edilmesinin ülkenin kurucu değerlerine ve mazisine ihanet etmek anlamına geldiğinden bahsedilmektedir (Türk Feminizm Hareketi Kurucu Üyesi Sinem Saka ile Röportaj, <https://www.tamgaturk.com/ozel-haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/>).

[haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/](https://doi.org/10.1138316/28717/)).

Atatürk'ün kadınların hak ve özgürlük mücadelesinde rolünün yadsınmaması; aksine bu mücadelede öncelenmesi gerektiği düşüncesi oldukça belirgindir. Hatta Atatürk'ün önemini vurgulanmasının, Kemalist kadın hareketinin söylemleriyle de uyum içerisinde olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Ancak Kemalist kadın hareketinde belirginleşen ve Taha Parla'nın (1991, s. 174-175) da üzerinde durduğu “kişi ötesi bir siyasal kültür özelliği, demokrasi ve demokratik kişiliğin gelişmesini önleyen, belirleyici, kalıcı bir psikolojik-siyasal öge” olarak tanımlanan “atacılık yaklaşımına rastlanmamaktadır. Türk feminizm hareketindeki Atatürk övgüsü, daha ziyade Cumhuriyet'in ilanının akabinde, başta Medeni Kanun olmak üzere, kadın hak ve özgürlüklerinin genişletilmesinde yapılan yasal düzenlemelerle ilgili olmaktadır. *Türk feminizm hareketinde, Kemalist kadın hareketinin Atatürk ve kadın haklarının kazanımı arasında kurduğu güçlü ve ayrılmaz ilişkiden ziyade Atatürk'ün kadınların bu haklarını kazanabilmeleri sırasında desteğinin bilincinde bulunduğu dair bir bakış açısı öne çıkmaktadır. Böylece de Kemalist kadın hareketi ile doğrudan bir bağ ya da benzerlik kurulmaması açısından özen gösterildiği görülmektedir.*

Osmanlı kadın hareketi de Türk feminizm hareketi için önemli kabul edilmektedir. Osmanlı kadın hareketinin yürüttüğü eşitlik mücadelesi de oldukça önemsenmekte ve dönemin öne çıkan kadınlarına yer verilmektedir. Feminizm ve Türk kadını ilişki alanında tam da bu noktada kurulmaya çalışılmaktadır. Osmanlı kadın hareketi ve Kemalist kadın hareketi arasında bir salınım gerçekleştirilmekte ve tabii ki Türklerin, feminist oldukları argümanı ile Türk kadınının tarih boyunca elde ettiği başarılar ele alınmaktadır. Bu nedenle de hareketin sosyal medya hesaplarından, *uluslararası alanda başarılı olan kadınlara özellikle yer verilmekte ve elde ettikleri başarılar anlatılmaktadır. Türk kadınının güçlü olduğu ve istediği takdirde her ortamda ve her alanda başarılı olabileceği tezi, sunulan bu örneklerle birlikte hatırlatılmaktadır. Dolayısıyla Türk kadını, güçlü özelliklerle tanımlanmakta ve geçmişte elde ettiği bu başarıları, günümüzde çok daha kolay bir şekilde elde edebileceği ortaya konmaktadır. Türk feminizm hareketine yönelik eleştiriler de “Türk kadını” algısına ve “milli hassasiyetler” tanımlamasına dair gelişmektedir. Başka bir ifadeyle, Türk feminizm hareketi, feminist mücadelenin bölünmesine neden olduğu için eleştirilmekte ve “Türk” vurgusunun etnik temelli bir ayrışma yaratabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Hareketin kurucuları arasında yer alan Hilal Gül, “Türk” vurgusunun yer alma nedenini şu şekilde açıklamaktadır (Hilal Gül ile Türk Feminizm Hareketi Üzerine, <https://thinpo.com/hilal-gul-ile-turk-feminizm-hareketi-uzerine/>):*

Türkiye’de Türk kelimesi maalesef çok tartışılıyor. Almanya’da Alman kelimesi tartışılmaz mesela ya da Fransa’da Fransız kelimesi. Bu sadece feminist hareket içerisinde değil birçok alanda bu şekilde. Vatandaşlık bağı ile Türkiye Cumhuriyeti’ne bağlı olan, bu ülke vatandaşlarını kapsayan bir kavram. Hiçbir zaman etnik temele dayandırmadık. Vatandaşlık bağlamında, kültürel kodlarla birlikte olan, gelecekte birlikte hayaller kuran, geleceğe birlikte gitmeye çalışan, bir toprak çerçevesinde birbirleriyle iletişimi olan, aynı yolda yürüyen insanların birleşmesidir. Tamamen vatandaşlık vurgusu altında Türk kelimesini kullandık. Bir diğer nokta ise etrafımızda bulunan Türk milliyetçisi arkadaşların feminizm hakkında ön yargıya sahip olduklarını gördük. Bu

bağlamda kendimizi açıklayabilmek, onlara ulaşabilmek adına hareketimizin adında Türk kelimesi olmasının olumlu yansıması olduğunu düşünüyorum. Çünkü her hareketin gerek solcu gerek dindar bir hareket feminizmi konuşmalı.

Etnik kökene dair bir arayış içerisinde olunmadığı, buradaki vurgunun anayasanın vatandaşlık tanımı üzerine kurulduğu; yani Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür anlayışından hareket edildiği belirtilmektedir. Bu nedenle de ırkçılık eleştirileri yersiz bulunmakta ve tam aksine Türk kadın vatandaşların hak mücadelesine yoğunlaştığı için hareketin kapsayıcı olduğu ifade edilmektedir (Türk Feminizm Hareketi Kurucu Üyesi Sinem Saka ile Röportaj, <https://www.tamgaturk.com/ozel-haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/>). Türk milliyetçilerinin feminizme yönelik algılarının, Türkiye’de feminizmin sol örgütlenmelerle bağının güçlü olması nedeniyle olumsuz olduğu üzerinde durulmakta ve Türk milliyetçilerinin feminizme olan bu bakış açılarının değiştirilmesinin amaçlandığı öne sürülmektedir. Feminizmin genellikle Marksist örgütlenmelerle birlikte hareket etmesinden ve özellikle son dönemlerde, terör örgütü üyesi kadınların da feminist eylemlerde anılmasından duyulan rahatsızlık “Türk” vurgusunun öne çıkarılmasının diğer gerekçeleri arasında yer almaktadır. Kendisini “Türk milliyetçisi” şeklinde tanımlayanların da feminizmle kurulan bu bağ ve ilişkiden ötürü feminizme mesafeli duruşlarının ortadan kaldırılması da yine hem amaç hem de kuruluş gerekçesi olarak belirlenmektedir. Bu haliyle söz konusu bu çabanın, feminizmin yeniden tanımlanması ve milli özelliklerin bu tanımlama sürecinde öne çıkarılmasıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Türkiye’deki feminizme de eleştirel yaklaşmanın sorumluluğunu dile getiren hareketin kurucuları, Türkiye’deki feminizmin, “teoride çok sesli fakat pratikte iki yüzlü bir konumda” olduğunu ileri sürmektedirler. Bu durumu da şu şekilde açıklamaktadırlar (Türk Feminizm Hareketi Kurucu Üyesi Sinem Saka ile Röportaj, <https://www.tamgaturk.com/ozel-haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/>):

...Şöyle ki bugün meydanlarda boy gösteren kadın örgütlerinin bir kısmı, kadın hakları için mücadele ederken bu hak savunusunun içerisinde terör örgütü mensubu bazı kadınları adeta kahraman gibi dahil etmekte ve bu kişileri anmakta hiçbir beis görmemektedir. Biz, meydanlarda PKK’nın elebaşı Abdullah Öcalan’ın posterlerini taşıyıp, onun söylemlerini tabana yaymaya çalışan örgütlerden ziyadesiyle rahatsızlık duyuyoruz.

Feminizmin, Türkiye’nin milli değerleri, toplumsal ve kültürel özellikleri ve hassasiyetlerini temel alarak örgütlenmesi ve mücadelesini sürdürmesi önemsenmektedir. Bu coğrafyaya özgü olan koşulların doğru ve gerektiği gibi okunarak bir bilinç oluşturulması istenmekte ve “Türk” vurgusuyla meslek ve

kariyerinde başarılarıyla tanınan kadınların öncelendiği bir hareket tanımlanmaktadır. *Türk kadın hareketinde öne çıkan isimlerin de tekrar hatırlanması ve bu kadınlar tarafından yürütülen hak ve özgürlük mücadelesinin tanıtılması amaçlanmaktadır. Yalnızca Türkiye’ye değil; dünyaya da bakarak kadın mücadelesine katkı sunmuş kadınları yeniden okumak, hatırlamak ve tanıtmak gerektiği fikri ile hareket edildiği ortaya konmaktadır (Türk Feminizm Hareketi hakkında bilinmeyenler, kurucu üyeden Aykırı’ya özel açıklamalar, <https://www.aykiri.com.tr/turk-feminizm-hareketi-hakkinda-bilinmeyenler-kurucu-uyeden-aykiri-ya-ozel-aciklamalar/11187/>). Dolayısıyla da Türk feminizm hareketinin “Türk kadını” algısı, bu başarılı kadınların yapıp ettikleri üzerinden oluşmakta ve daha steril özelliklere sahip bir kadın kimliğinden yana bir duruş ortaya çıkmaktadır. Marksist örgütlenmelere yakınlık ve bölücü terör örgütü ile herhangi bir bağın varlığı kabul edilmemekte ve “milli hassasiyetler” olarak değerlendirilen temel konularda özel bir önem talep edilmektedir. Başarılı kadınların örneklendirilerek bu kadınların başarılarının hatırlanması ve bugün de yeni başarı hikâyeleri yazabilecek kadınların mücadelesinin övülmesine dayanan bir düşünsel altyapıyla karşılaşılmaktadır. Benzer bakış açısıyla, Türklerin zaten geçmiş dönemlerden beri feminizmi tanıdıkları ve “Türk feminizmi” şeklinde bir kavramsallaştırmanın dahi bulunduğu; dolayısıyla da Türk feminizm hareketinin böylesi temel gerçekliklerden hareket ettiği anlatılmaya çalışılmaktadır. “Türk kadını” şeklinde tarif edilmeye çalışılan kadın profili de öncelikle bu gerçekliklerin farkında olarak bilinç geliştirebilen ve mücadelesini de bu gerçekliklerle uyum içerisinde yürüten özelliklere sahiptir.*

3.Türk Feminizm Hareketi’nin Kadın Özgürlüğü ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yaklaşımı

Kıyafet baskısı, güzellik algılamaları ve taciz, Türkiye’de ve tabii ki neredeyse tüm dünyada kadınların karşı karşıya kaldığı temel sorunlar olmaya devam etmektedir. Bu sorunlar, kadın bedenini doğrudan hedef alarak kadını denetim altına almaya çalışan patriarkal yöntemler arasında ön sırada yer almaktadır. Toplumsal hayatın neredeyse hemen her aşama/süreç ve alanında farklı boyutlarda ve türlerde karşılaşılan bu baskılama ve denetleme yöntemleri, feminist kuramcı ve aktivistlerin de mücadele alanını oluşturan temel konular olarak öne çıkmaktadır. Türk feminizm hareketi de bu temel konuları ele almakta ancak bu sorunların ana nedenine dair kuramsal bir perspektif geliştirilmediği görülmektedir. Bireysel tercihler vurgusu belirgin bir şekilde öne çıkmakta ve kadınların tercihlerinden ötürü baskılanamayacağı ileri sürülmektedir. Feminizmin kuramsal analizi, varoluşsal kaygılar ve politik mücadelenin pratiğe yansımaları ile ilgili kapsamlı bir analiz yapılmamaktadır. Kadınların eşitlik ve özgürlük mücadelesinde yerleşik roller, kadının kendini gerçekleştirmesinin önündeki engeller, farklı kadınlık deneyimleri ve inanç sistemlerinden kaynaklanan davranış normları derinlikli bir eleştirel sorgulamaya tabî tutulmamaktadır. Sosyal medya hesaplarında yapılan

paylaşımlardan ve açıklamalardan hareketle, eşitlik ve özgürlük konularının alanının oldukça daraltıldığı görülmektedir.

Kadınların kıyafet seçimlerinde özgür olduğu ve kıyafetlerinden ötürü herhangi bir şekilde baskıya maruz kalmasının kabul edilmeyeceği belirtilmektedir. Kıyafet sorunu, oldukça genel bir değerlendirme eşliğinde ele alınmakta ve kıyafet, bir tercih meselesi olarak tanımlanarak kadınlara kıyafet üzerinden baskı yapmanın adaletsizlik olduğu üzerinde durulmaktadır (Türk Feminizm Hareketi, 16 Kasım 2021 tarihli

tweet, https://twitter.com/turkfeminizm?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor). Güzellik algısına ve beklentisine yönelik de benzer bakış açısıyla karşılaşılmakta ve kadınların “güzel olmak, bakımlı olmak, güçlü olmak, zeki olmak ya da herhangi bir beceride mükemmel olmak” zorunluluğu içerisinde olmadığı; her bireyin kendi isteği ile özelliklerini geliştirmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bireysel tercihler ön plana çıkartılmakta ve bu tercihlerin ortaya çıkmasına engel olacak ya da sekteye uğratacak baskılamaya eleştirilmektedir. Kıyafet ve güzellik algısı ile ilgili ortaya çıkan bu bakış açısı, taciz sorununda da izlenebilmektedir. Birçok kadının iş hayatında mesai arkadaşları, işverenleri ve müdürleri tarafından tacize uğradığından bahsedilmekte ve taciz, bir suç olarak tanımlandıktan sonra bu suçun hiçbir makam ya da mevki tarafından hafifletilemeyeceği ve meşrulaştırılamayacağı ifade edilmektedir (Türk Feminizm Hareketi, 14 Kasım 2021 tarihli

*tweet, https://twitter.com/turkfeminizm?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor). Türkiye’de bir dönem önemli bir sorun olarak ortaya çıkan ve kıyafet ana başlığı altında öncelikle yer verilmesi gereken başörtüsüne dair ise açık bir görüşe rastlanmamaktadır. Bu nedenle de Türk feminizm hareketinin başörtüsüne bakış açısı konusunda tam anlamıyla bir netliğe ulaşamamaktadır. Zira bu tartışma, Türkiye’nin dinamikleri açısından oldukça önemlidir ve aslında her dönem güncelliğini, yaşanan spesifik olaylarla da olsa korumaya devam etmektedir. Siyasal alanda da zaman zaman siyasi partilerin ve hükümetlerin popülarizmin enstrümanları arasına sıkıştırarak kullandığı kamusal alanda başörtüsüne bakış, Türk feminizm hareketinin düşünsel zemininin bir boyutunun anlaşılabilirliği açısından gerekli görülmektedir. Bir diğer muğlaklık, toplumsal cinsiyet rollerine bakış ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda da yaşanmaktadır. Zira toplumsal cinsiyet rollerine eleştirel yaklaşmak, bu rolleri sorgulamak ve sonuçta bu rollerin kurgusalılığı sorunsalı üzerine tartışma yürütmek oldukça önemlidir ve belki de günümüzde en çok ihtiyaç duyulan şeylerden biridir. Feminizm de uzun zamandır mücadelesinin temel hareket noktasını, toplumsal cinsiyet rolleri üzerine kurmaya ve bu rollerin, kadını baskılayan ve ezen karakterini göstermeye çalışmaktadır. Nitekim birçok feminist kuramcı, milliyetçilik başta olmak üzere ideolojilerin toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerle şekillenen siyasal ve toplumsal alan üzerinde durdukları konuları ele almaktadırlar. Türk feminizm hareketinde de *toplumsal**

*cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önemine değinilmekte ancak toplumsal cinsiyet kuramına yönelik nasıl bir anlayış içerisinde bulunduğu meselesine tam açıklık getirilmediği görülmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Meral Akşener’e yönelik “Gelin hanıma Rize’de gayet güzel bir ders verdiler. Gerekeni yaptılar. Bu daha bir, daha neler olacak neler.. Bunlar iyi günler.” şeklindeki açıklamasına yönelik siyasilerin “kadınlık üzerinden aşağılama girişimlerini ve tehditkâr söylemlerini” kabul etmediklerini belirten Türk feminizm hareketi üyeleri, “toplumsal cinsiyet eşitliği için herkesi gereken ciddiyete ve özverili olmaya davet ediyoruz.” (Türk Feminizm Hareketi, 26 Mayıs 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizmh>) diyerek eleştirmeye çalışmıştır. Sosyal medya hesabı üzerinden yapılan bu eleştirinin içeriğinde toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusunu görebilmek mümkünse de daha detaylı bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Yine benzer başka bir örnekte de İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun katıldığı bir televizyon programında, “karısının iç çamaşırının ardına sığınmış aciz” şeklindeki sözlerinden ötürü Soylu’yu kınadıklarını belirten bir tweet ile karşılaşılmaktadır (Türk Feminizm Hareketi, 20 Mayıs 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizmh>). *Toplumsal cinsiyet tartışmalarına bağlanma, daha ziyade bu tür beyanların kınanması çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bir diğer bağlanma noktası ise kadınların bazı meslek dallarında erkekler kadar başarılı olamayacaklarına dair bir algının varlığıyla ilgilidir. Kadınların doğalarına atfedilen kimi özelliklerin -örneğin pasif olma özelliği alınmış- gerçek olmadığı; bu özelliklerin, kadınların maruz kaldıkları ikincilleştirmeden ötürü yaşadıkları özgüven kaybından kaynaklandığı belirtilmektedir (Türk Feminizm Hareketi, 8 Eylül 2021 tarihli tweet, https://twitter.com/turkfeminizmh?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor). Yine “mesleklerin ve sıfatların cinsiyeti yoktur” açıklaması da doğa eksenli ortaya atılan argümanların geçersiz olduğu yönündeki tespitle hem toplumsal cinsiyete bakışı ortaya koymakta hem de kadınların haklarını elde ettikten sonra her işte ve meslekte başarılı olabildikleri üzerinde durulmaktadır. Nitekim Cumhuriyet tarihinde ilk olarak o mesleklerde yer alan kadınlara güçlü bir şekilde yer verilerek Cumhuriyet’in yarattığı ileri sürülen hak kazanımı birlikte ele alınmaktadır.**

LGBTİ ile ilgili oluşturulan söylemsel çerçeve de aslında yine yukarıda ele alınmaya çalışılan zemin üzerine inşa edilmektedir. Anayasal hakları için yürüyen LGBTİQ+ bireylerin haklı mücadelelerinde desteklediği belirtilmekte ancak yine Onur Yürüyüşü’nde yer alarak terör örgütü propagandası yapılması kabul edilmemektedir (Türk Feminizm Hareketi, 28 Haziran 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizmh>). Her Türk vatandaşının anayasal haklarının korunmasının önemi üzerinde durulmakta ve LGBTİQ+ bireylerin de vatandaşlıktan doğan hakları konusunda gerekli özenin ve hassasiyetin gösterilmesinin zorunluluğuna değinilmektedir. Anayasal güvence, eşitlik ve adalet ilkelerine yapılan vurgu öne çıkmakta ve bu bireylerin karşı karşıya kaldığı ayrımcılık ve anlayışsızlık eleştirilmektedir. “Hastalık” değil; cinsel tercih şeklinde belirginleşen bir açıklama çabası ortaya çıkmaktadır.

4.Sonuç

Kadınların mücadelesi, kabaca 18. yüzyılın sonlarından bu yana devam etmektedir. Eşitlik ve özgürlük talebi de bu mücadelenin temel konusu olarak karşımıza çıkmakta ve tabii ki tarihsel süreç içerisinde bu taleplerin içeriği ve boyutu değişkenlik göstermektedir. Feminist dalgalar ve bu dalgalar ile birlikte değerlendirilen bir feminizm tarihi ortaya çıkmaktadır. İlk ve öncelikli mücadele, kadının erkekle eşit haklara sahip olma amacı etrafında şekillenmektedir. Nitekim kadınların tarihi, ataerkil yapının egemenliğinde ikincilleştirme ve baskılama yöntemlerinin kuşatması altında oluşmuştur. Bu kuşatma, tarihin farklı dönemlerinde çok daha katı ve sert koşullar etrafında gerçekleşmiş ve kadın hak ve özgürlüklerinden bahsedebilmenin mümkün dahi olmadığı zamanlar yaşanmıştır. Modernleşme süreci, kadınların kendilerini daha güçlü hissedebilecekleri ve kendi yaşamlarını iyileştirmek için sınırları zorlayabilecekleri somut durumu da yaratmıştır. Bu süreci, mutlak manada bir dönüm noktası olarak kabul etmek pek olası değilse de radikal değişimlerin başlangıcı olarak okuyabilmek mümkündür. Fransız Devrimi, milliyetçi ideolojinin güç kazanması ve ulus-devletlerin ortaya çıkışı, feminizmin tarihi açısından oldukça önemli toplumsal ve siyasal olaylar olmuştur. Türkiye’de kadınların eşitlik ve özgürlük mücadelesi, Osmanlı son döneminden itibaren başlamış ve Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardından bu mücadelenin seyrinin değiştiği görülmüştür. Kadınların kamusal görünürliğünün sağlanması ve modernleşme dinamiklerinin bu görünürlikle birlikte sistemin içerisine dahil edilmeye çalışılması çabası ortaya çıkmıştır. Kadınların bu dönemdeki mücadelesi, daha ziyade siyasal alana ilişkin talepleri üzerinden şekillenmiştir. Nezihe Muhiddin öncülüğünde Kadınlar Halk Fırkası adı altında bir siyasal parti kurmak istemişler; ama başarılı olamamışlardır. Rejimin henüz bu tür bir girişime hazır olmadığı ve zaten hak ve özgürlüklerin yapılan ve yapılacak olan yasal düzenlemeler yoluyla genişletileceği belirtilmiştir. Bu dönemden itibaren oluşmaya başlayan Kemalist kadın hareketi de bu yasallaşma sürecinin, Türk kadınının yaşamı üzerinde doğrudan etkilerde bulunduğu savunusuyla gelişmiş ve Mustafa Kemal’e büyük bir hayranlık ve minnettarlık öne çıkmıştır. Ancak Kemalist kadın hareketi, çok etkili ya da uzun soluklu bir örgütlenme olamamıştır. Feminizmden bahsedebilmek için ise 1970 sonrası dönemi beklemek gerekmiştir. Marksizmin dokunmadığı ya da boş bıraktığı alanlar, feminist kuram tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’nin farklı dönemlerinde kadınlar, farklı hak ihlalleriyle karşılaşmışlar ve bu nedenle de aslında itirazlarını ve eylemselliklerini bu farklılıkları göz önünde bulundurarak oluşturmuşlardır. Siyasal iktidar değişiklikleri, askeri darbeler ve küresel gelişmeler, kadınların mücadelesi üzerinde bazen doğrudan bazen de dolaylı etkilerde bulunmuştur. Türk feminizm hareketi, Nisan 2021’de sosyal medyada bir manifesto yayınlayarak kurulmuştur. *Merkezine modernizmi ve eğitimi aldığını ve ilerici bir fikir hareketi olduğunu belirten Türk feminizm hareketinin*

temelde sorunsallaştırdığı ve aslında çıkış noktası olarak belirlediği de kadın hak ve özgürlük mücadelesine dair yapılan bir eylemde, terör örgütü ile bağı olan kadınlara yer verilerek terör propagandasının yapılmasıdır. Mustafa Kemal'e ve Gökalp'e doğrudan referansla yapılan açıklamalar, Türk feminizm hareketinin kadın algısının Cumhuriyet'in yaratmaya çalıştığı “yeni kadın” anlayışıyla uyum içerisinde olduğunu ortaya koyar nitelikte görünmektedir. Cumhuriyet'in değerlerini benimseyerek bu dönemde kadınlar lehine yapılan yasal düzenlemelerin öneminin farkında olan bir kadın kimliği savunusu öne çıkmaktadır. Ancak Osmanlı kadın hareketi ile kurulmaya çalışılan bağ da oldukça güçlüdür. Osmanlı son döneminde belirgin bir şekilde öne çıkan kadınların mücadelesi önemsenmekte ve Osmanlı kadın hareketi içerisinde yer alan kadınların oluşturduğu birikimden yararlanılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Etnik kökene dayalı bir ayırım yapmadan anayasanın vatandaşlık tanımından yola çıkılarak hareketin adında “Türk” vurgusunun yer aldığı belirtilmiştir. Ayrıca Türk tarihinin önemli isimlerinden Gökalp'in Türkçülüğün Esasları adlı çalışmasında “Türk feminizmi” kavramına yer verildiği ve dolayısıyla da aslında Gökalp'in fikri mirasının hareketin çıkış noktasını oluşturduğundan bahsedilmiştir. Türk feminizm hareketinin temel sorunsal olarak belirlediği nokta ise kadın hak ve özgürlükleri için yapılan bir eylemde bölücü terör örgütü üyesi olan ya da bu örgütle herhangi bir şekilde bağı olan kadınlar için slogan atılmaya başlanması olmuştur. Kadın hakları için başlayan bir eylemin, terör propagandasına dönüşerek asıl amacından uzaklaşmasının kabul edilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Nitekim Türk feminizm hareketinin de Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağı olan tüm kadınların hak ve özgürlüklerine odaklandığı ve aslında eleştirilerin aksine çok daha kapsayıcı özellikler gösterdiği ileri sürülmüştür. Türk feminizm hareketinin temel sorunlarından biri, birbiriyle yan yana gelmesi pek mümkün olmayan kavramları ve pratikleri birlikte kullanma çabasıyla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Feminizmin temel amaçlarından biri, kadının kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarına odaklanma ve bu sorunları ortadan kaldırmaktır. Oysaki Türk feminizm hareketinin bu temel amaca dair neler söylediği bilgisi de açık değildir. Örneğin başörtülü kadınlar ve sol siyasal görüşe sahip kadınların Türk feminizm hareketi içerisinde kendilerine yer bulup bulamayacakları belirsizdir. Kadınların giyimlerine müdahale edilmesine kesin bir karşıtıktan bahsedilmesi başörtüsüne bakışı ortaya koyuyorsa da sosyalist ve komünist kadınlara dair nasıl yaklaşım tarzının olduğuna dair bir çıkarımda bulunmak zordur. Terör örgütü üyeliği ve örgüte sempatanlık, kesinlikle kabul edilmemektedir ve hatta hareketin kuruluş amacının bu kadınlarla aynı safta yer almamak olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bu noktada oldukça belirgin bir şekilde ortaya konan kesin bir reddiye söz konusudur ve hatta bu durumun yer yer bir reddiye ötesine de geçtiği görülmektedir. Terör örgütü üyesi ya da terör örgütü sempatanı olan kadınlarla birlikte bir mücadele yürütebilmenin mümkün olmadığı gerekçesi üzerinden hareket etmektedir.

Türk feminizm hareketi, oldukça yeni bir oluşumdur ve sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanarak harekete dinamizm oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Süreç içerisinde yöntemlerinde ve söylemlerinde herhangi bir değişiklik olup

olmayacağı konusunda tam bir açıklık söz konusu değilse de üzerinde durulan temel kavramların, hareketin içeriği ve tarzı hakkında zaman zaman teyide muhtaç da olsa fikir oluşturabildiğini söyleyebilmek mümkün görünmektedir. Meral Akşener’in teşvikinin Türk feminizm hareketinin ortaya çıkmasında etkili olduğu fikri, eleştirel yaklaşan bazı feminist kuramcılarının açıklamalarına yansımışsa da Akşener’in ya da hareketin kurucularının bu yönde bir beyanlarının olmaması bu fikrin, iddia düzeyinde kalmasına neden olmaktadır. Fatmagül Berktaş, bu iddianın doğruluğu durumunun çok yanlış bir adım olduğunu; çünkü feminizmin, evrensel kadın haklarıyla ilgilendiğini, kadınların mücadelesini birleştirmeyi amaçladığını ve dolayısıyla da bu tür milliyetçi çıkışların, kadın hareketini ve mücadelesini bölmekten başka bir şey ifade etmeyeceğini ve Türk feminizm hareketinin, feminizmin anlamına aykırı olduğunu ileri sürmektedir.⁶

⁶ Ayrıntı için bkz. Fatmagül Berktaş: “Türk feminizmi gibi yeni çıkışlar, kadın hareketini ve mücadelesini bölmekten başka bir işe yaramaz”, (Nisan 08, 2021). Erişim adresi: <https://medyascope.tv/2021/04/08/feminist-kadınlar-meral-akseneri-anlatıyor-aksener-kadınların-onemli-bir-guc-oldugunun-farkında-ve-kadın-hareketiyle-temasta/>

Kaynaklar

Arat, Y. (1998). “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”. Der. Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Bora, T. (2005). “Analar, Bacılar, Orospular: Türk Milliyetçi-Muhafazakâr Söyleminde Kadın”. Der. A Öncü & O. Tekelioğlu. *Şerif Mardin’e Armağan*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (2010). “Milliyetçilik-Ulusalçılık ve Yurtseverlik”. *Homofobi Kimin Meselesi?* Haz. A. Erol & N. Öztop. Ankara: Ayrıntı Basımevi.

Fatmagül Berktaş: “Türk feminizmi gibi yeni çıkışlar, kadın hareketini ve mücadelesini bölmekten başka bir işe yaramaz”. (Nisan 08, 2021). Erişim adresi: <https://medyascope.tv/2021/04/08/feminist-kadınlar-meral-akseneri-anlatiyor-aksener-kadınların-onemli-bir-guc-oldugunun-farkında-ve-kadın-hareketiyle-temasta/>

Durakbaşa, A. (1988). “Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu”. *Tarih ve Toplum*, Sayı 51.

Durakbaşa, A. (2004). *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ecevit, Y. (2021). “Dünyada Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı ve Yükselen Küresel Kadın Hareketi”. Sol Feminist Tartışmalar. 13 Mart 2021 (Mor Seminerler)

Gelgeç-Bakacak, A. (2009). “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 44.

Gökalp, Z. (2019). *Türkçülüğün Esasları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Göle, N. (1991). *Modern Mahrem-Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.

Hilal Gül ile Türk Feminizm Hareketi Üzerine Röportaj. Yazan B. Teke (Mayıs 16, 2021). Erişim adresi: <https://thinpo.com/hilal-gul-ile-turk-feminizm-hareketi-uzerine/>

Parla, T. (1991). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Atatürk’ün Nutuk’u I*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Saktanber, A. (2004). “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm Cilt 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sancar, S. (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Tekeli, Ş. (1985). “Kadın”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 5. Cilt*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Türk Feminizm Hareketi hakkında bilinmeyenler, kurucu üyeden Aykırı'ya özel açıklamalar. (Nisan 21, 2021). Erişim adresi: <https://www.aykiri.com.tr/turk-feminizm-hareketi-hakkinda-bilinmeyenler-kurucu-uyeden-aykiri-ya-ozel-aciklamalar/11187/>

Türk Feminizm Hareketi kurucularından Hilal Gül ile söyleşi: “Milli hassasiyetleri olan kadınlar olarak böyle bir hareket başlattık”. (Mayıs 18, 2021). Erişim adresi: <https://medyascope.tv/2021/05/18/turk-feminizm-hareketi-kurucularindan-hilal-gul-ile-soylesi-milli-hassasiyetleri-olan-kadınlar-olarak-boyle-bir-hareket-baslattik/>

Türk Feminizm Hareketi Kurucu Üyesi Sinem Saka ile Röportaj. (Nisan 13, 2021). Erişim adresi: <https://www.tamgaturk.com/ozel-haber-turk-feminizm-hareketi-kurucu-uyesi-sinem-saka-ile-roportaj/28717/>

Türk Feminizm Hareketi, 20 Mayıs 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizm>

Türk Feminizm Hareketi, 26 Mayıs 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizm>

Türk Feminizm Hareketi, 28 Haziran 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizm>

Türk Feminizm Hareketi, 8 Eylül 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizm>

Türk Feminizm Hareketi, 4 Kasım 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizm>

Türk Feminizm Hareketi, 14 Kasım 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizm>

Türk Feminizm Hareketi, 16 Kasım 2021 tarihli tweet, <https://twitter.com/turkfeminizm>

Türkiye’de Feminizm ve Kadın Hareketi, (Serpil Sançar’la Söyleşi). Y. Akis-Ü. Özakin, Ankara-Cogito dergisi. (Mayıs 16, 2009). Erişim adresi: <https://m.bianet.org/biamag/diger/114551-turkiye-de-feminizm-ve-kadin-hareketi>.

Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler*. Çev. A. Tüfekçi. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.